

nevyjádřený, popřípadě potlačený zájem něco vyjádřit nabývá svého výrazu podle dohodnutých pravidel, tedy v souladu s normami některého pole.⁶³⁾

63) Týž Sartre, kterého by rozesmály nebo pohoršily Heideggerovy elitistické články víry, pokud by mu byly servírovány s celou tou omáčkou „myšlení pravice“ (jak to nazývala Simone de Beauvoirová, která přitom kupodivu pozapomněla na Heideggera), mohl pochopit výraz, jež Heideggerovo dílo vtisklo jeho vlastní zkušenosti se světem, tak jak se promítla do celých pasáží *Nausee* (Nevolnosti), jen díky tomu, že jej poznal v podobě odpovídající obecným konvencím i konvencím filozofického pole.

ZAVRŽENO: JAZYK CENZURY

Judith Butlerová

Každá analýza cenzury je založena na obecnějším pojetí a porozumění subjektu moci. Prohlásíme-li například, že nějaký jedinec je podroben cenzurní praxi, máme tendenci analyticky oddělovat subjekt cenzurovaného a cenzurujícího, přičemž na cenzora obvykle nahlížíme buď jako na jednotlivce, nebo jako na prodloužení státu či jiné moci institucionální povahy. Předpokládáme přitom, že je to právě jedinec, kdo je vystaven působení moci. Takovýto tradiční pohled na cenzuru nás vede k pojetí, jež na moc pohlíží jako na akt, který cenzor vykonává na cenzurovaném, přičemž oba vnímáme coby s cenzurní mocí spojené čistě vnějškově či historicky nahodile. Moc je v takových případech obvykle chápána tak, že je vykonávána subjektem, jež je oprávněn mluvit a který rozhoduje, zda může promlouvat i někdo jiný či zda budou výpovědi druhého za řeč v silném slova smyslu vůbec považovány. Oproti tomu se však lze ptát, zda nepanují i určitá omezení na straně původce cenzurních zásahů. Není zde ve hře jistá restriktivní operace, která samu řeč fundamentálně umožňuje a zakládá? A neexistuje tu v důsledku toho skrytá forma cenzury, jež — sama nerozpoznána — teprve ono zjevné, v jistém smyslu deklarované provádění cenzury vůbec umožňuje?

Ve výše naznačeném případě moc vystupuje jako cenzurní akt, chápáný jako účinná forma jednání vykonávaného jedním subjektem vůči subjektu druhému. Moc je tím zužována na působení, jež je na subjekt uvalováno zvnějšku.

Subjekt je tak viděn jako vůči moci vnější, jakožto pouhý přenosový mechanismus jejího externího působení, nikoli coby samotný efekt či produkt tohoto působení. Je-li moc chápána čistě v právních pojmech, pak se tím omezuje na předem daný objekt, na nějž restriktivně působí; je-li však viděna ve své produktivní, konstitutivní dimenzi, potom objekt, jenž je cenzurou ohraničován a omezován, jí je zároveň také nevyhnutelně spoluutvářen a vymezován. Ačkoli je takovýto pohled na vztah cenzury a moci trochu paradoxní, má svou vlastní logiku: moc působící na objekt jej omezuje a skrze tuto operaci jej zároveň utváří. Pro danou problematiku se takového pojetí produktivity či konstitutivnosti cenzury stává relevantní a zřejmější v okamžiku, kdy si uvědomíme, že subjekt cenzurujícího i cenzurovaného jsou oba zčásti konstituováni touž restriktivní i produktivní mocí. Paradoxní proces a dimenze konstitutivnosti jsou zastřeny tradičním pohledem na cenzuru, který zužuje působení moci na pouhé uvalení určité restrikce na již předem daný, apriori existující předmět ze strany předem daného, apriori existujícího subjektu. Takový pohled však neumožňuje tematizovat mechanismus, skrze nějž cenzura dotyčné subjekty formuje a vytváří.

Tradiční pojetí cenzury má za to, že cenzura je praktikována státem a namířena vůči individuálním subjektům, jež disponují menší či omezenou mocí. Předpokládá se tedy, jako by existovaly subjekty využívající moci a pak ty, které jsou o moc připraveny jejím užíváním ze strany oné první skupiny. Lze si však představit i silnější tezi: k tomu, aby se jedinec stal uznaným, rozpoznatelným občanským a politickým subjektem, musí být nejprve schopen participovat na moci a sama tato jeho schopnost se stává měřítkem jeho politické subjektivity. Užívání moci je spojeno s možností mluvit v tom ohledu, že občan je definován jako jedinec disponující možností realizovat to, co říká, tedy převádět svá slova v praktické činy.¹⁾ Do těchto právě uvedených formulací samozřejmě vstupuje abstraktní kategorie „jedince“, která by neměla být směřována s kategorií subjektu v politicky

1) Viz Rae Langton: „Speech Acts and Unspeakable Acts“, *Philosophy and Public Affairs* 22, 1993, s. 293–330.

normativním smyslu. Jedinec samozřejmě může žít ve společnosti, aniž by přitom disponoval možností převádět svá slova v činy. V takovém případě se ale jedná o relativně (jakkoli ne absolutně) bezmocný, suverenity zbavený způsob existence: znamená to žít na okrajích politické subjektivity či spíše být tímto okrajem samým.

Tradiční pojetí občanství implicitně předpokládá jedincovu schopnost plně kontrolovat jazyk a vypovídání. Pokud by bylo pojetí občana svrchovaně ovládajícího jazyk pravdivé, doména implicitní cenzury by byla zcela překonána. Avšak lze se ptát, zda je vůbec možné toto pole implicitní cenzury překonat. Byla by řeč v první řadě vůbec myslitelná, kdyby zde neexistovaly primární mechanismy zákazu, vyloučení či vytěsnění, respektive zavržení (forkluze, viz k tomu dále).²⁾

2) Pozn. překl.: způsob překladu titulu článku, kde volíme slovo „zavrženo“, nikoli například „vyloučeno“, a ještě výrazněji pak centrální pojem studie, termín „zavržení“ (či forkluze, angl. *foreclosure*, franc. *forclusion*, něm. *Verwerfung*) si vyžaduje určité objasnění. Obrat „ruled out“ znamená v angličtině zhruba „vyloučeno, nepřipadá v úvahu“, má tedy naznačovat silnější stupeň znemožnění než prostý zákaz. Zároveň však z hlediska logiky a souvztažnosti striktně psychoanalytické terminologie je pro překlad pojmu *foreclosure* zavádějící a nepřesné používat výraz „vytěsnění“ či „vyloučení“ (neřkuli „zákaz“ či „zamezení“). V psychoanalýze jsou totiž užívány tyto pojmy s odlišnými terminologickými významy. Řazeno od stupně vědomosti, od vědomého potlačení či popření po nevědomé vytěsnění a zavržení (u Freuda), resp. od roviny symbolického po reálné (u Lacana), je lze jmenovat zhruba takto: německý výraz *Verneinung*, fr. a angl. *repression*, označuje prosté vědomé popření, resp. potlačení nepohodlného obsahu vědomí. Oproti tomu výraz *Verdrängung*, fr. *refoulement*, angl. *displacement*, označuje silnější, nevědomé vytěsnění traumatického, nepřijatelného obsahu vědomí do podvědomí. Konečně výraz „zavržení“, „forkluze“, něm. *Verwerfung*, angl. *foreclosure*, fr. *forclusion*, který se u Freuda objevuje spíše neterminologicky, nabývá zásadního významu u Lacana. Popření (*Verneinung*) i vytěsnění (*Verdrängung*) operují v rámci symbolického řádu, jehož ustavení předpokládají, zatímco zavržení (forkluze, *Verwerfung*, *foreclosure*) svým konstitutivním vypuzením reálného teprve tomuto symbolickému řádu dává povstat (přičemž konstitutivně, nevyhnutelně nepřítomné, zavržené reálné se pak bude do psychického života po celý jeho zbytek promítat jako chybějící objekt a zdroj touhy; srov. Jean Laplanche, Jean-Bertrand Pontalis: *The Language of Psycho-Analysis*, přel. Donald Nicholson Smith, New York 1974; Juliet Mitchell, Jacqueline Rose [eds.]: *Feminine Sexuality: Jacques Lacan and the école freudienne*, přel. Juliet Rose, London 1982; Elizabeth A. Grosz: *Jacques Lacan: A Feminist Introduction*, London 1990; Josef Fulka: *Psychoanalýza a francouzské myšlení*, Praha 2008). Autorku v přítomné studii k využití tohoto specifického termínu „zavržení“ (forkluze) motivuje to, že se jí jedná o rozlišení problematiky cenzury coby pouhého aposteriorního zákazu oproti silnější operaci vyloučení, vytěsnění, resp. zavržení (forkluze) jakožto apriorního, produktivního a konstitutivního vymezení prostoru možného vypovídání na straně

stejně jako operační pravidla výběru, která sama formují pole jazykové uchopitelnosti?³⁾ Jestliže je sama řeč implicitní cenzurou vůbec umožněna, pak je svrchovanost občana zpochybněna: agentnost (možnost jednání) v jazyce je paradoxně podmíněna působením cenzury, což činí představu neomezené svrchovanosti subjektu iluzorní.

Tradičním postupem při obraně znevýhodněných skupin, jež mají omezený přístup k výkonu moci, bývá argument, že tyto skupiny jsou kráceny na svých svobodách, případně konkrétněji ve své svobodě projevu. Cenzura je nejčastěji nahlížena jako cosi, co je namířeno proti jedincům či obsahu jejich projevu. Není ale cenzura, navzdory své regulativní a restriktivní funkci, svého druhu formou produkce řeči a významu, předem vymezující to, co bude vůbec moci být za řeč považováno? V přístupu, jež jsem označila coby tradiční, nastupuje cenzura až a posteriori, po aktu vypovídání: stane-li se řeč nepřijatelně škodlivou či urážlivou, následují cenzurní opatření. Avšak přístup naznačující, že cenzura je formou produkce řeči a významu, tuto časovou souslednost obrací. Cenzura v tom smyslu vždy již předchází textu (včetně konstituce významu, řečového vypovídání a dalších kulturních projevů) a je v jistém smyslu nutnou podmínkou jeho produkce.

V rámci cyklu seminářů Gettyho výzkumného institutu o cenzuře⁴⁾ vykrystalizovaly k problematice cenzury a uml-

druhé. Příkladem titulu stati se snažíme k tomuto specifickému významu a užiti přitáhnout pozornost. Ve vybraných kontextech v závorce za českým výrazem „zavržení“ také uvádíme výraz „forkluze“, a to z toho důvodu, že ač lze s českým pojmem „zavržení“ operativněji pracovat, pojem „forkluze“ výrazněji podtrhuje (pro autorku stati stěžejní) specificitu tohoto termínu pro postižení implicitní, paradoxně konstitutivní, produktivní formy cenzury. V kontextu debaty o cenzuře se v přítomné stati nicméně objevují souvislosti, kdy pojem zavržení málo koresponduje s poněkud slabšími významy cenzurního zákazu či vyloučení. V těchto vybraných případech ponecháváme výrazy „vyloučení“, „vytěsnění“ a „zavržení“ (forkluze) vedle sebe.

3) Považuji tuto otázku za stěžejní problém, nastolený v příspěvku Fredericka Schauer: „The Ontology of Censorship“, in Robert C. Post (ed.): *Censorship and Silencing. Practices of Cultural Regulation*. Los Angeles 1998, s. 147–168.

4) *Getty Research Institute*, výzkumná instituce založená v roce 1983 a sídlící v Los Angeles, jejímž úkolem je finančně podporovat kulturně výzkumné aktivity. Na základě cyklu seminářů o cenzuře, o němž se zmiňuje autorka, vznikl programový sborník „nové cenzury“ R. C. Post (ed.): *Censorship and Silencing*, cit. dílo, v němž mimo jiné vyšla předložená stať Judith Butlerové — pozn. překl.

čování dva pozoruhodně protikladné postoje, jež v podstatě odrážejí výše naznačené pnutí mezi dvěma různými pojetími cenzury.⁵⁾ První stanovisko zní, že je nemožné necenzurovat, že tedy text nelze nikdy cenzury beze zbytku zprostit.⁶⁾ Toto pojetí zdá se naznačuje, že žádný text nemůže být textem, tedy nemůže být čitelný, aniž by prošel nějakou formou cenzurních zásahů. Jakkoli zatím není zcela zřejmé, co přesně je tím myšleno, tento přístup předpokládá, že cenzura v jistém smyslu vždy předchází textu, a že pokud má být text vnímatelný, musí být vždy podroben jistým procesům selekce, připouštějícím určité možnosti na úkor možností jiných. Zdá se, že tyto procesy výběru předpokládají rozhodnutí činné autorem textu. Přitom však autor textu není původcem zásad, dle nichž se procesy selekce řídí, a v jistém smyslu jsou tato pravidla vymezující uchopitelnost textu zcela zásadně „rozhodnuta“ před jakýmkoli rozhodnutím autorským. Radikálnější pohled říká, že tato pravidla, „rozhodnuta“ před jakýmkoli individuálním rozhodnutím autorským, jsou právě těmi omezujícími podmínkami, jež jakékoli rozhodování samotné vůbec v první řadě umožňují. V tom ohledu zde panuje nejednoznačnost co do povahy aktérů a agentnosti oněch procedur selekce. K tomu se ještě vrátíme později, až se budeme zabývat problémem vztahu mezi agentností a cenzurou.

Druhým názorem, který na semináři zazněl, bylo, že cenzurování textu je jako takové ze své povahy neúplné.⁷⁾ Podle tohoto stanoviska text vždy nevyhnutelně uniká cenzurním zásahům a cenzura textu je vždy pouze nedokonalá a částečná. Zdá se, že cosi v textu cenzuře stále uniká a toto cosi, tento cenzurou nepostižitelný „přebytek“ (či exces) řeči si vyžaduje objasnění. Při snaze o vysvětlení toho, proč pokusy

5) Odlišnou verzi popisu této debaty lze nalézt v kontextu kapitoly č. 4 mé knihy *Excitable Speech. A Politics of Performative*, New York 1997, s. 127–163.

6) Viz F. Schauer: „The Ontology of Censorship“, cit. dílo.

7) Viz Richard Burt: „(Un)Censoring in Detail: The Fetish of Censorship in the Early Modern Past and the Postmodern Present“, in R. C. Post (ed.): *Censorship and Silencing*, cit. dílo, s. 17–41, česky v tomto svazku, s. 332–361; též: *Licensed by Authority. Ben Jonson and the Discourses of Censorship*, Ithaca 1993; též (ed.): *The Administration of Aesthetics. Censorship, Political Criticism, and the Public Sphere*, Minneapolis 1994.

omezit vypovídání textu nemohou beze zbytku podchytit inherentní polysémii jazyka, se můžeme vztahovat například k obecné teorii textovosti. Stejně tak by bylo možné dovozovat, že komunikativní sféra řeči v sobě vždy nutně zahrnuje oblast skrytosti, již se snaží — vždy pouze s částečným úspěchem — zásadně vytěsnit ze sféry svého působení.⁸⁾ Další možností je to, že jazyk je paradoxně nucen opakovat právě to, co se snaží potlačit či omezit, a tím tak nevyhnutelně opakuje a re-inscenuje právě to sdělení, jež se pokouší umlčet.

Všechna tato vysvětlení jsou ve své obecnosti užitečná, leč omezená: nepomohou nám porozumět tomu, kdy a proč se určité typy cenzury stávají účinnější než jiné, proč se některým daří podchytit kritické momenty textu, zatímco jiné jsou v tomto svém snažení zcela bezmocné. Co vysvětluje účinnost či selhání různých způsobů fungování cenzury? Nemůže-li být cenzor nikdy plně oddělen od toho, co se snaží cenzurovat, pak je možná cenzura do cenzurovaného materiálu vepsána do té míry, že její působení plodí paradoxní výsledky. Jestliže je cenzura textu vždy neúplná, možná to může být zapříčiněno tím, že daný text se právě v rámci působení mechanismů cenzurujícího diskurzu proměňuje a začíná žít svým vlastním, dalším životem.⁹⁾

Pro vysvětlení zmíněného jevu je nutné si uvědomit, že cenzura coby produktivní (tedy nejen restriktivní) forma moci může ve svém fungování přinášet původně neviděné a nezamýšlené důsledky. Pojem cenzura tak ve smyslu produktivní formy moci ztrácí svůj obvyklý význam a je nejasné, zda tento výraz stále ještě může označovat mocenskou operaci tohoto druhu. Je možné rozlišovat mezi explicitní

8) Viz Ellen S. Burt: „An Immoderate Taste for Truth”: Censoring History in Baude-
laire's *Les bijoux*“, in R. C. Post (ed.): *Censorship and Silencing*, cit. dílo, s. 111–143.

9) Mezi další příklady naprosto protichůdných postojů, jež zazněly na této konferenci, patří mj. tvrzení: a) cenzura neoperuje v žádném specifickém prostoru, nýbrž je přítomna všude, kde se užívá jazyka; b) cenzura musí být kontextualizována, chápána vždy v rámci vlastního prostoru svého působení; nebo a) cenzura je pojmem, jehož význam by měl být přesně vymezen jejím skutečným, empirickým užitím např. v oblastech práva či psychologie; b) působení cenzury se s fungováním jazyka plně kryje, a její chápání proto nemůže být striktně vzato omezeno výše naznačeným způsobem.

a implicitní cenzurou. Za implicitní cenzuru můžeme označit takovou formu moci, která, aniž by vynášela explicitní normativní prohlášení, vymezuje oblast toho, co bude pojmenovatelné a vyřknutelné. V takových případech není zapotřebí žádné explicitní omezující regulace, ta je realizována již implicitně v samém artikulačním aktu. Operace implicitní cenzury tak naznačují, že existují silné cenzurní zásahy, které nemusejí mít oporu v explicitní státní moci či regulaci. Zde by patrně bylo žádoucí hledat pro zachycení takové logiky implicitní cenzury přesnější alternativní termín a dále v textu se pokusím navrhnout, zda a jak by pro tento účel bylo možné využít pojem zavržení (*forkluze*, *foreclosure*, *Verwerfung*). Namísto je však jistá terminologická obezřetnost. Nabízí se totiž představa, že analytickým rozlišením implicitních a explicitních forem cenzury se důkladněji přibližujeme dvojímu principu působení cenzury coby formy moci. Ale je docela dobře možné, že ve skutečnosti se tyto explicitní a implicitní formy pohybují na škále, jejíž středové hodnoty představují formy cenzury, které ani nejsou v tomto smyslu (cenzura explicitní a implicitní) striktně rozlišitelné. A jsou to vskutku právě ty nejvíce prchavé a skryté formy cenzurního působení, nabývající střídavě explicitní i implicitní podoby, jež jsou z hlediska analýzy matoucí, a tím také politicky nejvíce účinné. Nejsme-li schopni rozhodnout, zda je určitý druh řeči projevem cenzury, tedy zda se stává prostředkem cenzury, pak máme přesně co do činění s případem, kdy cenzura postupuje nejvíce bezděčně a tím také nejefektivněji.

Domnívám se, že tyto implicitní či nejednoznačné podoby cenzury mohou být účinnější než podoby explicitní v tom, že činí určité druhy vypovídání v principu nevyřknutelné. Cenzura se stává napadnutelnou právě v okamžiku, kdy činí své zásahy explicitními, a uniká pozornosti a kritice právě tehdy, když působí v obtížně postřehnutelných a rozlišitelných podobách. A obráceně, explicitní formy cenzury vykazují nejvíce trhlin v mnoha ohledech, nejzjevněji však patrně právě tehdy, když tematizují, a tudíž i dále rozšiřují právě ty jevy, jež se snaží z řeči vymýtit.

Vezmeme si jako příklad nařízení amerického Kongresu z října roku 1994, jež v souvislosti s možností otevřeného

pojmenování vlastní homosexuální orientace v ozbrojených silách legislativně ustavilo praxi „na nic se neptej, nic neříkej“ („don't ask, don't tell“). Toto ustanovení sice v armádě omezilo možnost otevřeně se hlásit k homosexuální orientaci, zároveň však paradoxně vedlo k nárůstu tematizace této otázky nejen ve vlastních armádních legislativních a procedurálních dokumentech, ale také ve veřejném diskurzu, jenž se kolem tohoto problému rozvinul. Cílem nařízení není pouze omezit otevřenou tematizaci vlastní homosexuality u příslušníků a příslušnic vojenských sborů, ale zajistit, aby tato sebeidentifikující výpověď sama představovala formu homosexuálního chování či známku toho, že sklon k homosexuálnímu chování lze alespoň očekávat.¹⁰⁾ Armáda tak sklouzla k sáhodlouhé debatě o tom, co lze považovat za „homosexualitu“ a jak oddělit řeč a jednání, zda to vůbec je či by to mělo být možné a konečně zda někomu může (či nemůže) být přiznán status homosexuála, aniž by se dotyčný/á sám/sama prakticky dopouštěl/a homosexuálního „jednání“ (Clintonovo ustanovení umožňující působení homosexuálů v armádě je de facto anulováno definicí „homosexuálních sklonů“, která naznačuje, že sám status homosexuála ze své podstaty vždy hraničí s možnými praktickými projevy homosexuálního chování). Regulace pojmu homosexuality tak není prostým aktem cenzury či umlčování; právě naopak, nařízení spíše dále reprodukuje právě ten pojem, jež se pokouší potlačit, a potlačení daného pojmu může docílit teprve skrze tuto jeho další paradoxní reprodukci a cirkulaci. Slovo homosexuál není nevyslovitelné, ale stává se jím tehdy, pokud je jedinec používá k sebe-identifikaci a nedokáže přitom zároveň předložit adekvátní či dostatečně přesvědčivé rozlišení mezi tímto popisem vlastní orientace a svými úmysly (ne)uchylovat se k homosexuálnímu chování. Regulace, která říká přesně to, co se pokouší uchovat v nevyřčeném stavu, podkopává vlastní snahu tím, jak zabředá do pragmatického rozporu, mluvíc sama právě o tom,

10) Důkladnou a pronikavou diskusi této právní úpravy a ustanovení o „sklonech“ viz Janet E. Halley: „The Status / Conduct Distinction in the 1993 Revisions to Military Anti-Gay Policy: A Legal Archaeology“, *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies* 3, 1996, s. 159–252.

co by chtěla udržet ve stavu mlčení. Suverénní aspirace cenzurních opatření myslet a činit (pouze a jen) to, co říkají, je tak zpochybněna.¹¹⁾

Snaha omezit daný výraz tak naopak ústí v jeho další rozšiřování a cirkulaci. Pojem se totiž neobjevuje čistě jen coby předmět regulace v diskurzu, jenž má být omezen, nýbrž také vstupuje do veřejné rozpravy o tom, zda jsou ustanovení, jež jej upravují, spravedlivá a zejména pak zda je smysluplný explicitní zákaz onoho představovaného aktu proklamace vlastní sexuální orientace, tedy zákaz, jehož existence je založena na vytvoření právě toho, co má zakazovat. Lze usuzovat, že stát a ozbrojené složky se prostě snaží udržet kontrolu daného výrazu a toho, aby mohl být vyřčen právě a pouze jen těmi osobami, na něž se přesně nevztahuje.

Výraz má zůstat pojmem, jenž se vztahuje na popis ostatních, nikoli být k dispozici těm, kteří by jej mohli použít k vlastní sebe-identifikaci; vztáhnout na sebe tento výraz znamená být napříště vyloučen z možnosti jej používat, vyjma případů popření či specifikace daného popisu. Výraz homosexuál se tím vztahuje na skupinu osob, jimž je zapovězeno deklarovat vlastní identitu; tento popis může být přiřazen jedinci pouze zvnějšku, druhou osobou. A to je v některých případech také sama definice homosexuála, kterou armáda nabízí. Homosexuál je ten, jehož identifikace je vyhrazena druhým, tedy ten/ta, komu je odepřena možnost sebe-identifikace vlastní sexuální orientace, ten/ta, jehož/jejíž služba v armádě je podmíněna vlastním sebe-popřením.

Zastavila jsem se u tohoto příkladu, neboť dobře ilustruje mechanismus, skrze nějž se cenzura podílí na konstrukci pojmu homosexuality, pojmu, který je jen zdánlivě státem podporován. Regulace, jež určuje, zda bude homosexuálům umožněno vstupovat do armády či v ní setrvat, neomezuje vypovídání čistě jen těch osob, jež chtějí vstoupit či zůstat; nedotýká se jen určitého typu vypovídání, nýbrž také stanoví parametry toho, jak probíhá proces subjektivace v armádě. Jinak řečeno, ustanovení se týká také samotné produkce

11) Ke kritice předpokladů svrchovanosti teorie mluvních aktů, jak je užívána v některých právních kontextech, viz kapitolu „Sovereign Performatives“ v mé knize *Excitable Speech*, cit. dílo, s. 71–102.

subjektu sloužícího v ozbrojených silách, subjektu, pro nějž homosexuální identita zůstane nerealizovatelná, veřejně popřená a odřeknutá. Pokud jde o maskulinitu subjektu sloužícího v armádě, ta zůstává normativně založena na popření homosexuality. U žen toto sebe-popření vyžaduje buď návrat k zjevné heterosexualitě či a-sexualitě (obecně spjaté s dominantním pojetím ženské heterosexuality), která vyhovuje armádnímu pojetí soudržnosti vojenské jednotky.

Mechanismus cenzury se tak aktivně podílí na produkci subjektů a vymezuje také společenské parametry myslitelných způsobů vypovídání, tedy diskurzu. Selhání cenzury zajistit úplné potlačení daného druhu řeči má co dělat se selháním zajistit naprosté a úplné podrobení subjektu legislativními prostředky a selháním plně a účinně omezit určitou doménu diskurzu, tedy určitou sféru společensky možného vypovídání.

Je zřejmé, že snaha armády o regulaci určitého typu řeči nepředstavuje typický vzor jakéhokoli cenzurního jednání. Představuje nicméně přinejmenším dvě „produktivní“, „pozitivní“ modality moci, jež se odlišují od konvenčního pojetí cenzury coby pouhého mocenského uvalení zákazu. Slovem „pozitivní“ zde nemyslím pozitivní či prospěšné rysy moci, nýbrž pojetí moci jakožto formativního a konstitutivního mechanismu, tedy nikoli pojetí myšlené ve smyslu vnějškového výkonu kontroly či odpírání svobod.¹²⁾ V tomto pohledu se cenzura stává nejen faktorem, který čistě jen omezuje a aktivně odnímá subjektu jeho právo na svobodný způsob vyjadřování, nýbrž také formuje sociální subjektivitu a legitimní hranice vypovídání. Pojetí produktivní a formativní moci přitom nemůžeme zúžit na pouhou poručnickou roli státu, tj. jeho roli mravního usměrňovatele svých občanů. Její podstata tkví v tom, že činí některé typy politické a společenské subjektivity možné a jiné nikoli. Existují stanoviska zdůrazňující, že cenzura není primárně záležitostí regulace řeči, nýbrž že je vykonávána za jinými účely společenské povahy a omezování řeči je pouze nástrojem k dosažení těchto jiných,

12) Tuto distinkci užívá Michel Foucault: *The History of Sexuality II: The Use of Pleasure*, přel. Robert Hurley, New York 1986, česky *Dějiny sexuality II: Užívání slasti*, přel. Karel Thein, Natálie Damadyová, Josef Fulka, Praha 2003.

často nedeklarovaných, zamlčených politických a státních cílů. Příkladem může být pojetí cenzury coby nevyhnutelné součásti procesu konstituce národní autonomie, v jehož rámci je cenzura prováděna marginalizovanými skupinami, které usilují o dosažení kulturní kontroly nad způsoby vlastní reprezentace a narativizace. Podobný argument však bývá veden i v jiném duchu, v případě dominantních mocností, jež usilují o to mít pod kontrolou jakákoli možná zpochybněná vlastní legitimity. Příbuzným příkladem je užití cenzury ve snaze vybudovat konsenzus v rámci určité instituce (jako například armády) či v rámci národní komunity;¹³⁾ dalším případem může být užívání cenzury při kodifikování určité podoby historické kolektivní paměti či kontrola státu nad zachováváním svého vlastního odkazu¹⁴⁾ nebo třeba trvání na tom, že určité historické události budou narativně reprezentovány pouze jedním, neměnným způsobem.

Pojetí cenzury coby produktivní formy moci se nicméně nutně neshoduje se stanoviskem, že cenzura je vždy podřízena jiným společenským cílům. Všimněme si, že v příkladech, jež jsem právě zmínila, není cenzura primárně záležitostí regulace řeči a že kontrola vypovídání spadá vskutku vjedno se zajišťováním jiných společenských cílů (posílení určitého pojmání legitimity, konsenzu, kulturní autonomie, národní paměti). V nejzazší podobě takového instrumentálního pojetí je řeč zcela vedlejší vzhledem k cílům cenzury, respektive slouží spíše coby kamufláž skutečných politických cílů cenzury, které mají s řečí máloco společného.

Cenzura představuje produktivní formu moci: není pouze zamezující, ale také formativní. Ráda bych tuto pozici odlišila od té, jež tvrdí, že řeč je vůči cílům cenzury vedlejší. Cenzura usiluje o to vytvářet typy subjektivity v souladu s explicitními i implicitními normami, a tato produkce subjektivit naprosto úzce souvisí s regulací (či určitým typem regulace)

13) Viz George E. Marcus: „Censorship in the Heart of Difference: Cultural property, Indigenous Peoples' Movements, and Challenges to Western Liberal Thought“, in R. C. Post (ed.): *Censorship and Silencing*, cit. dílo, s. 221–242.

14) Viz Sanford Levinson: „The Tutelary State: Censorship, Silencing and the Practices of Cultural Regulation“, in R. C. Post (ed.): *Censorship and Silencing*, cit. dílo, s. 195–219.

řeči. Nemám tu na mysli, že vytváření určitého typu subjektu je omezeno na regulaci možností individuálního projevu, nýbrž to, že ve hře je regulace celé domény společensky možného a představitelného vypovídání, tedy regulace diskurzu. Možnost stát se společenským a politickým subjektem je založena na podrobení se řadě implicitních a explicitních pravidel, jež určují, jaký druh vypovídání bude uznatelný coby řeč rozpoznatelného a přijatelného společenského subjektu. To se může na první pohled zdát jako zbytečně komplikovaná a tautologická definice, ale nezapomeňme, že politická filozofie od Aristotela k Arendtové vždy tvrdila, že je to právě jazyk, co činí z člověka subjekt politiky či politična. Ve své úvaze tak pouze dále navazují na tato stanoviska.¹⁵⁾ Výše zmíněné procedury výběru, jimiž se určitá řeč stane kulturně čitelnou a přijatelnou, jsou řízeny pravidly a tato pravidla také zároveň implicitně či explicitně (či zčásti obojí) určují, kdo se stane či nestane vypovídajícím subjektem. Otázka tedy nestojí tak, zda jsou určité individuální projevy subjektu podrobeny cenzurním zásahům, nýbrž jak fungování cenzury zajišťuje a kontroluje, kdo se subjektem stane. Toto zajištění společenské subjektivitě pak závisí na tom, zda je řeč „kandidáta“ společenské subjektivitě v souladu s pravidly řídicími, co je diskurzivně rozpoznatelné a co nikoli. Ocitnout se mimo sféru artikulovatelného znamená riskovat ztrátu svého statusu subjektu. Realizovat ve svém projevu normy, jež řídí možnosti vypovídání, znamená konzumovat svůj status společenského subjektu a subjektu řeči.

Vraťme se nyní k úvodním dilematům, jimiž jsme zahajovali tuto debatu, najmě k postoji, že „text nelze nikdy beze zbytku zprostit cenzury“. Ve světle tohoto tvrzení se zdá, že žádný text nelze nikdy plně zbavit okovů cenzury z toho důvodu, že každý text či vyjádření je strukturován procesy výběru, které jsou dány zčásti rozhodnutím autora

15) Hannah Arendtová cituje Aristotelovu definici člověka coby „živočicha majícího logos“, tedy toho, jehož „životní forma byla určována řečmi“, přičemž „ústředním zájmem občanů bylo navzájem spolu promlouvat“ (Hannah Arendt: *The Human Condition*, Chicago 1958, s. 27, česky *Vita activa, neboli, O činném životě*, přel. Václav Němec, Praha 2009, s. 39; srov. k tomu dále to, jak Arendtová interpretuje Aristotelovo pojetí politického živočicha coby člověka rozmlouvajícího — *tamtéž*, s. 25–27, česky s. 38–39).

či mluvčího a zčásti jazykem, jímž se mluvčí vyjadřuje, jazykem, který je založen na principech distinktivních rysů a selekce, tedy podle pravidel, jež žádný mluvčí nevytvořil a nemá je ve své moci (tato pravidla mohou být kolektivně utvářena, nicméně nelze je co do jejich původu sledovat až k nějakému jednotlivému, původnímu mluvčímu, snad vyjma specifických případů gramatických reformních úprav či lexikálních neologismů). Takováto teze se však pohybuje na vysoké úrovni obecnosti a vztahuje se, jak se zdá, na jakýkoli a každý řečový komunikát. Jakkoli tedy může být platná a pravdivá, v takto zobecněle podobě nepřináší ani konkrétní impulzy k politickému promyšlení problému cenzury, ani nějaký určitější návod na to, jak se k dané problematice postavit. V této nejobecnější podobě s sebou tato teze dokonce nese normativní implikaci, že pokud všechna vyjádření nevyhnutelně podléhají do jisté míry cenzuře, nemá cenu se proti ní stavět: oponovat cenzuře by znamenalo oponovat samým zakládajícím možnostem jazykové artikulovatelnosti a uchopitelnosti — a tak tedy také oponovat samotným podmínkám, skrze něž sama opozice cenzurovaného a necenzurovaného projevu povstává.

Postoj, jež zde zastávám, však posouvá tuto zobecnělou tezi následujícím směrem: podmínky artikulovatelnosti a uchopitelnosti jsou samy formovány mocí, avšak tento normativní výkon moci je zřídka jako takový deklarován. Tuto specifickou rovinu cenzury můžeme chápat jako nejimplicitnější formu moci, jako konstitutivní doménu moci, která působí právě skrze svou neuchopitelnost: uniká právě těm podmínkám inteligibility, jež sama nastoluje. To, jak moc setrvale uniká tomu, co podmínky uchopitelnosti formulují a distribuují jakožto zaznamenatelné a čitelné, právě také zajišťuje její relativní nepostižitelnost. Existují-li pravidla jazykové selekce a distinktivních rysů, jež řeč umožňují, pak také tatáž pravidla implicitně jiný typ řeči znemožňují — a je to právě politická závažnost této nemožné řeči, co se zde snažím zdůraznit. Navíc, existují-li tato pravidla, jak se pak stavět k problému subjektu, jenž se podle nich řídí? Jestliže se subjektivita rodí přijetím určité normativity jazyka, pak to znamená, že v silném smyslu tato pravidla

konstituci subjektu předcházejí a určují. Nejde přitom o pravidla, na něž subjekt naráží z nějaké bezpečné, instrumentální vzdálenosti, právě naopak, jedná se o pravidla, jež řídí samotný vznik subjektu v procesu jeho diferenciaci, oddělení od nepojmenovaného (a nepojmenovatelného) Jiného.

V tomto pohledu se tak silně problematizuje distinkce normativního a deskriptivního. Mohli bychom být v pokušení říci, že deskriptivní zachycení řeči podává vysvětlení toho, co činí řeč možnou (zkoumá podmínky její možnosti), zatímco normativní typ vysvětlení se snaží zodpovědět otázku, jaká řeč je přijatelná a jaká není, a snaží se podat důvody pro takové rozlišení. Avšak otázka, co vůbec činí řeč rozpoznatelnou, uznatelnou řečí, je již sama o sobě otázkou, která slouží všudypřítomné normativní mocenské operaci, nepostřehnutelné záměně toho, „co bude“, do kategorie toho, „co je“. Sám popis řečového pole tak v žádném případě nepřechází problémů jeho normativního fungování.¹⁶⁾

Vyžadování takového typu řeči (a takového ustavování subjektivity) jsme svědky například v případě, kdy sebepopření homosexuálního subjektu podmiňuje připuštění do armádních řad; vidíme je v případě, kdy byla emancipace z otroctví podmíněna zobchodováním vlastní pracovní síly, převedením vlastní hodnoty do podoby směnitelné komodity,¹⁷⁾ kdy právní ochrana proti domácímu sexuálnímu násilí vyžaduje, aby žena sebe samu prezentovala v očích zákona v takové podobě, jež nepřipouští sebemenších pochyb stran její sexuální nevinnosti a jejího bezvýhradného podrobení se imperativům idealizované a desexualizované ženské heterosexuality. Tážeme-li se po tom, co zakládá právo subjektu vznést soudní žalobu, narážíme právě na cosi z procedur zákazu a vyloučení či vytěsnění, respektive přesněji řečeno zavržení (forkluze), tedy procedur, jež zajišťují status subjektu majícího možnost dožadovat se před soudem právního výroku.¹⁸⁾

16) V tomto ohledu se liším od toho, jak tuto distinkci užívá Robert C. Post v úvodní kapitole tohoto svazku: R. C. Post: „Censorship and Silencing“, in týž (ed.): *Censorship and Silencing*, cit. dílo, s. 1–16.

17) Viz Saidiya Hartman: *Scenes of Subjection*, New York 1997.

18) Vicki Schultz: „Women Before the Law“, in Judith Butler, Joan W. Scott (eds.): *Feminist Theorize the Political*, New York 1992, s. 297–340.

I v širším společensko-kulturním kontextu, který není nutně úžeji svázán s instituty právní vymahatelnosti, určují nadále formy povinné diskurzivity podmínky, za nichž lze vznášet společenské a politické požadavky.¹⁹⁾ Například režimy konfesijního diskurzu silně strukturují a rámuji agendu sociálních politik; v případě drogové problematiky hraje ve způsobu konceptualizace a ošetření daného problému centrální úlohu narativ zneužívání a léčby; v případě tažení proti pozitivní diskriminaci, tažení založeného na určité představě meritokracie, přebíjejí příběhy o samostatných jedincích, hrdinně překonávajících nepříznivé životní okolnosti, jakoukoli strukturální analýzu například systémové institucionální diskriminace ve vzdělávání. Takovéto „oktrojované“ narativy, jak konstatuje Wendy Brownová, vtiskují političnu diskurzivní formy, jež nejen určují, a) v jaké diskurzivní podobě vůbec určité prohlášení může nabýt statusu rozpoznatelného, legitimního politického požadavku, ale také — a to je důležitější — b) posilují političnu coby sféru produkce diskurzu a ustavují „mlčení“ coby místo potenciální rezistence vůči těmto režimům diskurzu a jejich normalizujícím, disciplinujícím účinkům.²⁰⁾

V tomto bodě se také patrně nejzřetelněji ukazuje, jak se tradičnější pojetí cenzury střetává s tím, jež jsme popsali výše. Pojetí cenzury coby centralizované, institucionalizované a svrchované moci, která jednostranně potlačuje svobodu projevu, předpokládá, že vypovídající subjekt je touto — vůči němu vnější — mocí utlačován. V alternativním pohledu na cenzuru se subjekt neocítá ani tak v jednostranné pozici oběti, tento přístup má naopak za to, že občané disponující mocí se o svobodu projevu mohou připravovat navzájem. Jestliže subjekt prostřednictvím znevažujících výroků či způsobů reprezentace přispívá k „cenzurování“ jiného jednotlivce, lze takovou formu cenzury považovat spíše za umlčování.²¹⁾ V takové situaci je adresát, konfrontovaný s onou umlčující formou řeči, tímto znevažujícím mluvním

19) Wendy Brown: „Freedom's Silences“, in R. C. Post (ed.): *Censorship and Silencing*, cit. dílo s. 313–327.

20) *Tamtéž*.

21) R. Langton: „Speech Acts and Unspeakable Acts“, cit. dílo.

aktem, podepřeným eventuálně institucionální autoritou, zbaven autonomií a možnosti reagovat. Umlčování je tak performativním důsledkem určitého řečového režimu, jehož cílem je zbavit adresáta umlčující řeči autority a možnosti vypovídat. V tomto pojetí je to nikoli stát či instituce, nýbrž subjekt, kdo disponuje mocí umlčovat — jakkoli se s podporou institucionální moci může na straně toho, kdo pronáší umlčující slova, kalkulovat a operovat. Subjekt je ostatně vposledku nahlížen v souřadnicích a v kontextu modelu státu, a přestože se místo výkonu a těžiště moci přesunulo ze státu na subjekt, jednostranný výkon moci zůstává týž: moc je vykonávána jedním subjektem nad druhým a její výkon ústí ve zbavení řeči.

Řeč je zde nahlížena jako nástroj a projev moci, ale tento pohled nemůže nijak objasnit, jak moc omezuje i vynucuje produkci řeči. A dále tento model moci nemůže objasnit, jak se subjekt rodí v rámci diskurzivních omezení a mantinelů, jež jej předcházejí. Popsat tuto produktivní formu moci slovníkem cenzury je velmi obtížné. Pro zachycení této předchůdné, preventivní povahy fungování moci je třeba hledat jiný pojem.

Jedna věc je, když jsou určité druhy projevu podrobeny cenzuře, a úplně jiná věc je to, když cenzura funguje na rovině zcela předcházející vypovídání — najmě v podobě konstitutivní normy, skrze niž se rozlišuje a ustavuje sama distinkce toho, co bude v jazyce vypověditelné a co nevypověditelné. Psychoanalytici Jean Laplanche a Jean-Bertrand Pontalis pro označení prvotní formy potlačení či vytěsnění nabízejí termín „zavržení“ (forkluze, fr. *forclusion*, angl. *foreclosure*), tedy takový akt, který není prováděn subjektem, nýbrž jehož podstoupení vůbec ustavení subjektu umožňuje.²²⁾

22) Výraz *foreclusion* používá Jacques Lacan jako překlad Freudova pojmu *Verwerfung*. *Verwerfung* je do angličtiny tradičně překládáno jako zavržení (*rejection*) či zapuzení (*repudiation*). Ve *Slovníku psychoanalýzy* (*Vocabulaire de la psychoanalyse*, Paris 1967) Jean Laplanche a J.-B. Pontalis vykládají *foreclusion* jako primární zavržení toho, co zůstává vně symbolického řádu kultury a subjektu. Tato definice přitom využívá specifického významu výrazu „vně, vnějšek“, blízkého tomu smyslu, jaký mu vtiskuje Jacques Derrida, když hovoří o „konstitutivním vyloučeném“ či „konstitutivním vnějšku“. Jedná se o vnějšek, jenž tvoří limity exteriority daného symbolického univerza, tedy o vnějšek, který pokud by byl

Vedle užití v kontextu trhu úvěrování nemovitostí, kde pojem *foreclosure* označuje umoření úvěru prostřednictvím hodnoty zabavené nemovitosti, respektive zákaz užívání či jinými slovy propadnutí nemovitosti pro nesplacení hypotečního úvěru, znamená výraz *foreclosure* v obecnější rovině „zavržení, zapovězení, zamezení či vyloučení vůbec“.²³⁾ U tohoto aktu by bylo možno předpokládat existenci jednatelského subjektu, ale takový předpoklad nemusí být také ničím více než jen gramatickým klamem. Ve skutečnosti totiž zavržení (forkluze) není jednotlivým aktem, nýbrž performativním výsledkem struktury opakování. Chápat zavržení coby operaci takové procesuální povahy znamená právě nepojímat ji jako akt a aktivitu subjektu.

Ačkoli je psychoanalytické užití tohoto výrazu nesmírně bohaté a vrstevnaté, navrhuji zde vypůjčit si tento pojem a v poněkud posunutém smyslu jej použít pro účely obecnějšího promýšlení toho, jak lze cenzuru chápat jako „produktivní“ formu moci. Zdá se, že na takovou podobu moci jsme naráželi v těch případech, kdy jsme se tázali: Co musí zůstat zachováno nevyslovitelné, mimo možnosti vypovídání, aby soudobé režimy diskurzu mohly setrvat ve své mocenské

vnesen do vnitřku tohoto univerza, zcela by zničil jeho integritu a koherenci. Jinak řečeno, to, co je vyloučeno či vyvrženo vně daného symbolického univerza, je právě to, co drží toto univerzum pohromadě skrze své zavržení.

Laplanche a Pontalis dokládají, že zavržení je nutno rozlišovat od vytěsnění (franc. *refoulement*, něm. *Verdrängung*). Zavržené [na rozdíl od vytěsněného — pozn. překl.] není integrováno do nevědomí subjektu; nemůže být [na rozdíl od vytěsněných obsahů — pozn. překl.] z nevědomí znovu-vyvoláno, vybaveno a přivedeno k vědomé reflexi. Zavržené nenáleží ke sféře neurozy, nýbrž psychózy; jestliže zavržené vstoupí do sféry symbolického řádu, vede nutně k rozpadu osobnosti a psychóze, jinak řečeno, právě vyloučení zavrženého zajišťuje koherenci symbolického řádu. Sigmund Freud zmiňuje *Verwerfung* v souvislosti s kastracní úzkostí ve studiích „The Three Essays on the Theory of Sexuality“ a „The History of an Infantile Neurosis“, in James Strachey (ed.): *Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*, London 1953–1974, sv. 7, s. 227; sv. 17, s. 85, česky „Tři pojednání k teorii sexuality“ a „Z dějin případu dětské neurozy“, in *Sebrané spisy Sigmunda Freuda*, sv. 5, přel. Miloš Kopal, Ota Friedman, Praha 2000, s. 106; sv. 12, přel. Miloš Kopal, Ota Friedman, s. 27–117, citát s. 84. — Jakkoli se Freud příležitostně pokouší definovat formu zavrženého, jež souvisí s psychózou, Lacan užívá pojem „zavržení“, aby přesněji specifikoval formu tohoto typu potlačení.

23) *Oxford English Dictionary*, 2. vyd., ed. J. A. Simpson, E. S. C. Weiner, Oxford 1989, heslo „foreclosure“.

pozici? Jak může diskurzivní vyloučení či vytěsnění, respektive přesněji řečeno zavržení (forkluze) určitých prostorů legitimacy vypovídání generovat určité legitimní, rozpoznatelné podoby subjektivity?

Vzhledem k tomu, že takovéto konstitutivní zavržení (forkluze) zakládá samu možnost jakéhokoli vypovídání, „text nelze nikdy cenzury beze zbytku zprostit“. Předpokládáme-li, že žádné vypovídání není možné, aniž by zároveň nebyl znemožněn nějaký jiný druh řeči, pak je cenzura tím, co řeč umožňuje ustavením samé distinkce mezi možnou a nemožnou řečí. Cenzura chápaná coby proces zavržení (forkluze) generuje diskurzivní režimy vypovídání skrze ustavení prostoru nevyřknutelného.

Jakkoli je promlouvající subjekt produktem tohoto konstitutivního procesu zavržení, nelze jej jako takový beze zbytku na pouhý výsledek tohoto procesu redukovat. Subjekt promlouvající na hranicích vypověditelného otevírá (riskantní) možnost přepsání hranic mezi tematizovatelným a netematizovatelným. Tato agentnost subjektu není otázkou jeho inherentních vlastností, svobody osobního rozhodnutí či vůle, nýbrž právě efektem moci, efektem, jenž nemůže být plně předjímán a kontrolován. Je-li subjektivita ustavována v řeči skrze sérii zavržení, pak je to právě toto zakládající a formativní vymezení, které nastoluje scénu pro agentnost subjektu. Sama agentnost je tímto zavržením (forkluzí) přímo podmíněna. Nejedná se o agentnost svrchovaného subjektu, který může jednoduše a kdykoli instrumentálně uplatňovat vůči druhým svou moc; naopak, jde o agentnost postsuverénního subjektu, jehož sféra diskurzivního působení je předem vymezena, zároveň však otevřena novým a nečekaným posunům. Operace zavržení se neodehrává jen jednou a pro vždy, musí být stále opakována, aby své působení a účinnost upevnila a stvrdila. Subjekt hovořící v rámci sféry vypověditelného se implicitně odvolává na — a tím také opakovaně inscenuje — akt zavržení a své vlastní konstituce. Toto opětovné dovolávání se však není v žádném případě mechanické a stabilní. Hovoříme jazykem, jenž nikdy není plně náš, avšak tento jazyk a jeho významy zároveň přetrvávají jen skrze opakované akty re-citace a re-inscenace. Mluvní akty

udržují svou temporální existenci a identitu pouze skrze vypovědi, které opakovaně vyvolávají, a zároveň restrukturuji podmínky své vlastní realizovatelnosti.

Zásadním úkolem tak není jednoduše čelit normám, jako by byly vůči řeči vnější a řeč byla privilegovaným prostorem osobní svobody. Jestliže řeč na cenzuře závisí, tak princip, kterému bychom mohli chtít vzdorovat, je zároveň právě tím principem, který tuto opoziční řeč vůbec umožňuje. Konstitutivním limitám, vytyčeným operací zavržení (forkluze), nelze dost dobře klást odpor, vyjma odporu toho rázu, kdy jsou přepsány tyto limity samy. Tato situace neznamená nějakou slepou uličku agentnosti, nýbrž spíše poukazuje na její zvláštní temporální dynamiku a specifická dilemata. Vždy existuje možnost využít presupozice řeči pro takovou budoucnost jazyka, která nikde v těchto presupozicích samých není implikována.

Tento širší pohled na cenzuru chápanou jako to, co vůbec umožňuje řeč a subjekt vypovídání, nám neposkytuje žádná vodítka k rozlišování, která cenzura je ospravedlnitelná a která nepřijatelná, neospravedlnitelná. Ale má smysl snažit se zjistit, co přesně lze pod pojmem cenzura chápat, a porozumět limitům její (ne)odstranitelnosti, abychom byli schopni dobře rozpoznat rozsah, v němž má reálný smysl takový normativní nárok vznášet. To, co myslíme „normativním“, se krom toho nevyhnutelně mění, pokud rozpoznáme, že samo pole vypovídání je strukturováno a ohraničeno normami, které předcházejí možnosti svého zachycení. Běžně jsme zvyklí postupovat tak, že nejprve popíšeme různé cenzurní praktiky, abychom mezi nimi pak co do jejich škodlivosti rozhodovali tak, že se ve svém soudu přichýlíme k nějakým normativním principům. Jestliže je však náš popis předem sám normativně strukturován prostřednictvím procesů vyloučení a vytěsnění, respektive zavržení, jež ustavují prostor vypověditelného (a v jeho rámci také prostor popsateelného), pak s sebou takový pohled na cenzuru také nese nutnost znovu promyslet rozsah pojmu normativita.

Jakékoli rozhodnutí o tom, jak za takových strukturálních okolností rozhodovat, bude nevyhnutelně implikováno v cenzurních procesech samých, jimž vposledku není možné beze

zbytku čelit či je vymýtit. V tomto smyslu je cenzura současně vždy konstitutivní podmínkou agentnosti a zároveň i její limitou. Tento paradox nevyvrací možnost rozhodování, pouze však upozorňuje na to, že každé rozhodnutí je nevyhnutelně a neodvolatelně implikováno v určité logice moci, a každé rozhodnutí tak má v sobě nevyhnutelně rozměr politické volby a je vnitřně nejednoznačné. Ačkoli postulát, že řeč je implicitně podmíněna cenzurou, respektive zavržením (forkluzí) ve výše popsaném smyslu, naznačuje, že všechny výpovědi jsou takto podmíněny, pak už zbývá jen rozlišit mezi formami cenzury, jež jsou konstitutivní, a tudíž pravděpodobně nezměnitelné, a těmi formami, jež jsou historicky podmíněné, a tak proměnlivé. Neméně palčivá, a také podstatně obtížnější je nicméně otázka, jak se společenské formy cenzury *jeví* a jak *fungují* jako konstitutivní a nezměnitelné podmínky vypovídání a jak jsou určité formy řeči zavrhovány, aby mohla být nastolena „řeč“ ve své — byť dočasně — „správné“ podobě.